

certain persons, changes in the criminal environment that may precede the redistribution of spheres of influence, and so as other various information reflecting not previously known to the police of the circumstances or events.

Key words: operational search, primary operational information, units of the National Police of Ukraine.

УДК 343.983

Капустник Н. Г.

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, Україна)

ОПЕРАТИВНИЙ ПОШУК ПЕРВИННОЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

У проведеному дослідженні надано оперативно-розшукову характеристику видів шахрайства, що вчиняється організованими групами. Визначено особливості кримінально-правової, віктимологічної, кримінологічної та криміналістичної характеристик вказаного злочину, які є суттєвими при оперативно-розшуковій протидії шахрайства, що вчиняється організованими групами, та знання яких у практичній діяльності надає змогу оперативним працівникам за короткий час максимально ефективно здійснювати протидію окресленому виду злочинів.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, шахрайство, що вчиняється організованими групами, протидія.

Постановка проблеми. Шахрайство є досить поширеним способом незаконного заволодіння чужим майном. Згідно з даними статистики Державної судової адміністрації України в 2014 році суди першої інстанції засудили 3764 людини за шахрайство, а кожного наступного року на 15-20 % більше. Безперечно, що реальна кількість випадків учинення цього злочину, що охоплює нерозкриті кримінальні правопорушення, а також випадки, коли жертва навіть не зверталася до поліції, у десятки разів більша. Винахідливість злочинців не знає меж, тому й постійно виникають нові способи позбавити людину її грошей або майна. Шахраї діють на вулиці, в Інтернеті, телефоном і навіть приходять до жертви додому [1]. Водночас статистика свідчить, що на сьогодні шахрайство набуває форми не звичайних «побутових» корисливих злочинів, а відзначається професіоналізмом, організованістю та попередньою спланованістю [2]. Тобто все частіше трапляються випадки скоєння шахрайства, що вчиняється організованими групами. З огляду на це особливого значення набуває виокремлення сучасної оперативно-розшукової характеристики вказаного виду злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблема визначення оперативно-розшукової характеристики злочинів є активно досліджуваною серед науковців. Зокрема, питання щодо виокремлення

оперативно-розшукової характеристики шахрайства розглянуто в роботах Г. М. Анісімова, Ю. М. Антоняна, В. В. Вандишева, В. Я. Гайдая, С. М. Гусарова, С. В. Головіна, В. О. Глушкова, О. М. Джузи, А. П. Закалока, В. П. Смельянова, М. В. Кари, П. М. Коваленка, О. М. Литвинова, П. С. Матишевського, Г. О. Мендельсона, В. Р. Мойсика, Б. С. Никифорова, Т. А. Пазинич, М. І. Панова, А. О. Пинаєва, Я. В. Стрелюка, В. Б. Харченка, І. Я. Фойницького та інші. Однак попри значний унесок названих учених у розвиток юридичної науки та процесу протидії злочинності, особливості оперативно-розшукової характеристики шахрайства, що вчиняється організованими групами, на сьогодні залишилися не досить дослідженими.

Формування цілей. Метою статті є виокремлення оперативно-розшукової характеристики шахрайства, що вчиняється організованими групами.

Виклад основного матеріалу. Принагідно зауважимо, що безпосередньо термін «шахрайство» закріплено в ст. 190 КК України. Зокрема, шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою та карається обмеженням волі до трьох років за ч. 1 ст. 190 КК України, а за наявності кваліфікуючих ознак – до дванадцяти років [3].

Водночас у коментованому Кримінальному кодексі України визначено, що особливостю предмета шахрайства є те, що ним може бути як чуже майно, так і право на таке майно. Право на майно може бути закріплено в різних документах, наприклад, цінних паперах, довіреностях на право розпорядження майном, боргових зобов'язаннях, заповітах тощо [4].

Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно способом обману чи зловживання довірою. Унаслідок шахрайських дій потерпілий – власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, добровільно передає майно або право на майно винній особі. Безпосередня участь потерпілого в передачі майнових благ і добровільність його дій є обов'язковими ознаками шахрайства, які відрізняють його від викрадення майна та інших злочинів проти власності.

За ознакою безпосередньої участі потерпілого в процесі незаконного вилучення майна шахрайство схоже з вимаганням, яке також передбачає передачу майна чи права на нього винній особі самим потерпілим. Однак, якщо при вимаганні потерпілий робить це вимушено, то при шахрайстві потерпілий переконаний у тому, що він розпоряджається майном за власною волею, у своїх інтересах або принаймні не на шкоду цим інтересам. Така його переконаність є результатом впливу на нього шахрая, а саме: введенням потерпілого в оману щодо правомірності передачі ним винному майна чи надання йому права на майно [4].

Добровільність при шахрайстві має уявний характер, оскільки вона обумовлена обманом. Якщо потерпілий з огляду на вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не міг правильно оцінити й зрозуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу ним майна чи

права на нього не можна вважати добровільною. Заволодіння майном у спосіб зловживання цими вадами або віком чи станом потерпілого за наявності для того підстав може кваліфікуватися як крадіжка, а одержання права на майно за таких обставин – як недійсна угода [4].

Способами вчинення шахрайства є обман, а також зловживання довірою.

Обман як спосіб шахрайського заволодіння чужим майном чи придбання права на таке майно полягає у повідомленні потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки потерпілого, для введення в оману потерпілого. Отже, обман може мати як активний (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей про певні факти, обставини, події), так і пасивний (умисне замовчування юридичне значимої інформації) характер. У другому випадку для наявності шахрайства потрібно встановити, що бездіяльність винного призвела до помилки потерпілого щодо обов'язковості або вигідності передачі майна (права на майно) шахраєві, була причиною добровільної передачі потерпілим майнових благ. Якщо особа заволодіває чужим майном, свідомо скориставшись чужою помилкою, виникненню якої вона не сприяла, учинене не може визнаватися шахрайством. За певних обставин (у разі, якщо таке майно має особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність) такі дії можуть бути кваліфіковані за ст. 193 КК України.

Змістом обману як способу шахрайства можуть бути різноманітні обставини щодо яких шахрай уводить в оману потерпілого. Зокрема, це може стосуватися характеристики певних предметів, скажімо, їх кількості, тотожності, дійсності (обман у предметі), особи винного або інших осіб (обман в особі), певних подій, юридичних фактів, дій окремих осіб тощо. За своєю формою обман може бути усним, письмовим, виражатися у певних діях (підміна предмета, його фальсифікація тощо), серед іншого й конклюдентних [4].

Різновидом шахрайського обману судова практика визнає фіктивне представництво, за якого винний, створюючи враження про свою належність до того чи іншого підприємства, має на меті укласти договори й отримати гроші без поставки товару або, навпаки, одержати товар без належної його оплати.

До найбільш поширених випадків застосування обману як способу шахрайства належать: учинення різних угод щодо рухомого і нерухомого майна (купівля-продаж, оренда), коли потерпілому передається фальсифікований товар або предмети гіршої якості, або ж предметом угоди виступають фіктивні предмети, які не існують в об'єктивній реальності або не належать винній особі; незаконне отримання пенсій, субсидій, інших видів соціальної допомоги на підставі підроблених документів: обманне отримання попередньої оплати (авансу) за надання товарів чи послуг.

Зловживання довірою полягає в недобросовісному використанні довіри з боку потерпілого: для заволодіння чужим майном чи правом на нього винний використовує особливі довірчі стосунки, які склалися між ним та

власником чи володільцем майна. Такі стосунки можуть виникати внаслідок особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, зовнішньої обстановки, цивільно-правових або трудових відносин, соціального статусу винного чи інших осіб тощо. Як шахрайство, учинене в спосіб зловживання довірою, слід розглядати отримання кредиту, попередньої оплати за товари чи виконання робіт (авансу), укладення договору позики, укладення договору прокату тощо без наміру повернути отримані кошти чи інші матеріальні цінності, виконати відповідну роботу, повернути борг чи отримані в користування речі [4].

Отримання майна під умовою виконання якого-небудь зобов'язання може кваліфікуватися як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала мету його присвоїти, а зобов'язання – не виконувати. Зокрема, якщо винна особа отримує від іншої особи гроші чи інші цінності нібито для передачі посадовій особі як хабар, маючи намір не передавати їх, а привласнити, учинене належить кваліфікувати як шахрайство.

Зазначимо, що стаття за шахрайство в КК України складається з чотирьох частин, кожна з яких має свої кваліфікуючі ознаки. Зокрема, у ч. 4 ст. 190 КК України передбачено кваліфікуючою ознакою те, що шахрайство вчинюється організованою групою, стійкою групою осіб, які заздалегідь об'єдналися для здійснення одного або декількох злочинів. Цей вид шахрайства є дуже небезпечним та передбачає найтяжчу відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна [3].

Водночас зауважимо, що шахрайство, яке вчиняється організованими групами, відрізняється від інших шахрайств щодо оперативного-розшукової характеристики за такими критеріями як: віктимологічні, кримінологічні та криміналістичні ознаки злочину.

Зокрема, кримінологічні ознаки досліджуваного виду шахрайства свідчать, що на відміну від інших видів шахрайств, шахрайства, що вчиняються організованими групами, за географічними показниками притаманні таким областям України, як Київська, Одеська, Луганська, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Рівненська. Це пов'язано з тим, що для аналізованого виду злочинності характерним є вчинення злочинів у великих містах, тоді як 15–17 % таких злочинів учиняється в неурбанізованих місцях, що обумовлено лише способом учинення злочину (потребує максимального віддалення від цивілізації та неможливості отримання потерпілою особою об'єктивних даних, що розкриватимуть факт шантажу) [2].

З віктимологічного погляду цікавими є ознаки потерпілих осіб. Скажімо, О. І. Кривенко визначає, що всіх потерпілих від Інтернет шахрайства осіб можна охарактеризувати за такими критеріями:

- 1) залежно від статі: 39,8 % – чоловіки; 60,2 % – жінки;
- 2) залежно від вікового критерію: від 14–18 років – 18,9 %; від 18–25 років – 36,8 %; від 25–40 років – 33,2 %; від 40 до 60 років – 8,5%; старші за 60 років – 2,6 %;

3) залежно від освітнього рівня: ті, які мають середню або середню спеціальну освіту – 22,6 %; ті, які мають незакінчену вищу освіту – 29,5 %; ті, мають одну чи більше вищих освіт – 47,9 %;

4) залежно від соціального статусу: офіційно безробітні – 46,5 %; ті, які мають сезонну роботу чи працюють нерегулярно – 22,5%; рядові працівники будь-яких сфер – 23,1 %; особи, які займають певні керівні посади на державній службі чи в приватних організаціях і підприємствах – 7,6 %; особи зі статусом високопосадовців – 0,1 %;

5) залежно від притягнення до будь-якого виду відповідальності – ті, які ніколи не притягалися – 10,8 %; ті, які притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності – 89,2 %;

6) залежно від цивільного стану: одружені – 24,2 %; неодружені – 32,6 %; розлучені – 43,2 % [5].

Водночас аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що в разі вчинення шахрайства, що скоюється організованими групами, потерпілими особами є:

1) чоловіки – 54,3 %; віком від 35 до 45 років (49,9 %), від 45 до 55 років (23,8 %), старші за 70 років (17,8 %); мають вищу освіту (74,3 %); середній та вище середнього рівень достатку (85,4 %); мають такі риси характеру як нахабність, жадібність, самовпевненість;

2) жінки – 45,7 %; віком від 20 до 30 років (34,9 %), від 30 до 40 років (28,9 %); незаміжні (58,9 %; з незакінченою вищою (34,6 %) або вищу освіту (23,8 %); самовпевнені, жадібні, довірливі, вразливі та із розвиненим почуттям жалю.

Аналізуючи наведені відомості стосовно потерпілих осіб, спостерігаємо доволі не однозначний розподіл за віком, скажімо, чи середнього віку, чи зовсім старі. Це можна пояснити тим, що досліджуваний вид шахрайства або вчиняється стосовно заможних осіб середнього віку, або щодо літніх осіб з огляду на вади психоемоційного стану через віковий критерій.

Кримінологічна характеристика шахрайств, що вчиняються організованими групами, вирізняється такими ознаками: структура злочинності, обставини та спосіб учинення злочину:

1. Структура злочинності: організатор; виконавці; посібники. Склад організованих груп: за національністю (роми – 26,7 %; слов'яни – 34,7 %; кавказці – 12,1 %; азіати та араби по 7,6 %); за віком (середній вік учасників від 18 до 25 років – 26,8 %; від 25 до 35 років – 39,9 %); за статтю (76,4 – чоловіки); за соціальним станом – офіційно безробітні (78,6 %); за освітою – вища в 27,8 %; середня або незакінчена вища – 47,6 %.

Зауважимо, що науковці провели чимало досліджень щодо визначення ознак осіб, які вчиняють шахрайство. Зокрема, А. А. Герцензон і І. М. Даньшин за результатами узагальнення судової практики виділили такі типи шахраїв: 1) випадкові шахраї, які здійснюють шахрайство уперше з легковажності, під впливом обставин або інших осіб; 2) шахраї-рецидивісти, які здійснюють зазвичай дрібні шахрайські витівки; 3) шахраї – багаторазові рецидивісти; 4) шахраї-гастролери; 5) шахраї, які здійснюють продовжуване шахрайство; 6) шахраї-аферисти [6; 7].

Натомість С. В. Головін здійснює класифікацію шахраїв залежно від сфери використання їхніх здібностей: 1) шахраї на ринку нерухомості або цінних паперів; 2) «вуличні» шахраї (питома вага осіб циганської національності); 3) шахраї, які репрезентують себе як представники державних, комунальних, соціальних служб, громадських організацій; 4) побутові шахраї, які використовують близькі стосунки для реалізації злочинних задумів; 5) посадові особи органів державної влади та управління [8, с. 6].

Водночас Я. В. Стрелюк зазначає, що останнім часом прослідковується підвищення віку шахраїв (30–35 років; на відміну від 2004 року – 18–24 роки), а отже їхній освітній рівень та професійні навички зростають.

Загалом за віковим критерієм особи, які вчинюють шахрайство, розподіляються таким чином: від 14 до 18 років – 7,1 %; від 18 до 25 років – 22,3 %; від 25 до 30 років – 47,2 %; від 30 до 35 років – 17,5 %; від 35 до 45 років – 13,2 %; старші за 45 років – 9,7 % [9, с. 54].

2. Обставини злочину: денний час (з 10 до 18 години); спеціально облаштовані приміщення або за місцем мешкання потерпілої особи; завчасно підготовлені способи приховання та знищення слідів вчинення злочину.

3. Спосіб учинення шахрайства: телефонні шахрайства; шахрайства у сфері фінансових операцій; шахрайства з цінними паперами та дорогоцінними металами; шахрайства у сфері продажу автотранспорту; шахрайства у сфері соціального забезпечення населення тощо.

Констатуємо, що для цього виду злочинів характерним є завчасно підготовлені та розроблені легенди омани.

Висновки. Підсумовуючи наведене, доходимо висновку, що на сьогодні оперативно-розшукова характеристика шахрайства, що вчиняється організованими групами, на відміну від інших, побутових шахрайств, має свої особливості, які виражаються в кримінологічних, криміналістичних, віктимологічних і кримінально-правових ознаках, а їх знання в практичній діяльності надає змогу оперативним працівникам за короткий час максимально ефективно здійснювати протидію цьому виду злочинів.

Використані джерела:

1. Мошенничество в Законодательстве Украины. URL : <http://www.rozov.com.ua> (дата звернення: 06.12.2018).
2. Статистичні дані Генеральної прокуратури України. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 06.12.2018).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. (дата звернення: 06.12.2018).
4. Коментар до ст. 190 Кримінального кодексу України. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/187.php> (дата звернення: 06.12.2018).
5. Кривенко О. І. Оперативно-розшукова протидія шахрайствам, що вчиняються в мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 20 с.
6. Герцензон А. А. Мошенничество: Опыт конкретно-социологического исследования. *Социалистическая законность*. 1968. № 1. С. 28–33.

7. Даньшин И. Н. Криминологическая характеристика личности мошенников. *Криминологические проблемы борьбы с преступностью*: сб. науч. тр. Киев : КВШ МВД СССР, 1985. С. 143–148.

8. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2008. 18 с.

9. Стрелюк Я. В. Оперативно-розшукова протидія шахрайствам підрозділами карного розшуку ОВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.

Стаття надійшла до редколегії 14.01.2019

Капустник Н. Г., соискатель Харьковского национального университета внутренних дел (г. Харьков)

Оперативно-розыскная характеристика мошенничества, совершаемого организованными группами

Проведенное исследование направлено на определение оперативно-розыскной характеристики видов мошенничества, совершаемого организованными группами. Определены особенности уголовно-правовой, виктимологической, криминологической и криминалистической характеристик указанного преступления, которые являются существенными при оперативно-розыском противодействии мошенничества, совершаемого организованными группами, и знания которых в практической деятельности дает возможность оперативным работникам в короткое время максимально эффективно осуществлять противодействие очерченному виду преступлений.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика, мошенничество, совершаемое организованными группами, противодействие.

Kapustnyk N. Operational-Search Characteristics of Fraud Committed by Organized Groups

The conducted research is aimed at the definition of operational-search characteristics of types of fraud, committed by organized groups for the purpose of operational-search crime counteraction drafted species. The author determines the peculiarities of the criminal-law, victimological, criminological and criminalistic characteristics of this crime, which are essential in the operative-search counteraction to fraud committed by organized groups. In particular, it was noted that the criminological features of the investigated type of fraud indicate that, unlike other types of fraud, fraud, organized groups are organized according to geographical indices of such regions as Kyiv, Odesa, Lugansk, Donetsk, Dnipropetrovsk, Kharkiv, Lviv, and Rivne. This is due to the fact that for the investigated type of crime characteristic of the crimes committed in large places, and 15-17% when the crimes are committed in non-urbanized places, this is due only to the method of committing a crime (needs a maximum distance from civilization and the inability to receive the victim Obtaining objective data revealing the fact of blackmail). From the perspective of the victimological point of view, the author determines that they are signs of victims, and as regards the criminological characteristics of fraud committed by organized groups, it is characterized by such features as: circumstances of the crime: the structure of crime (organizer, performers, manuals); way of committing fraud; the way of committing fraud (it is noted that the crime of the investigated type is characterized by prematurely prepared and developed legends of deceit).

It was stated that the operative-search characteristic of fraud committed by organized groups, in contrast to other domestic fraud, has its own peculiarities, which are expressed in criminological, forensic, vikimologicheskikh and criminal-law signs, and knowledge of which in practical activity gives operatives the opportunity to maximize it as a short time to maximally effectively counteract this type of crime.

Key words: operative-search characteristics, fraud committed by organized groups, counteraction.

УДК 343.352: 340.12

Колодяжний М. Г.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (м. Харків, Україна)

СУСІДСЬКА ВАРТА В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ ЗА КОРДОНОМ І В УКРАЇНІ¹

У статті досліджено перспективний для України напрям профілактики злочинності у вигляді сусідської варти. Вивчено зарубіжний досвід його реалізації у США, Великій Британії, країнах-членах ЄС. Виділено основні форми сусідської варти, переваги порівняно з іншими заходами спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. Досліджено сучасний стан сусідської варти в нашій державі. Надано пропозиції щодо її дальшого впровадження в Україні.

Ключові слова: сусідська варта, профілактика злочинності, стратегія «community policing», стратегія зменшення можливостей учинення злочинів.

Постановка проблеми. Відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, одними з головних загроз національній безпеці нашої країни є інституційна слабкість, непрофесійність, структурна незбалансованість органів сектору безпеки, включаючи Національну поліцію України, поєднані з високим рівнем корупції за усією вертикаллю органів державного управління [1]. Недарма названі загрози не дають змоги приборкати злочинність в Україні, яка фактично має тенденцію до зростання. Офіційні статистичні показники правоохоронних органів є лише «цифровою ширмою», що штучно формує велику частку латентної злочинності. Це робиться, з одного боку, для прикриття непрофесіоналізму керівництва органів кримінальної юстиції, а з іншого – для зменшення страху громадян перед злочинністю, яка збільшується.

---

¹ *Примітка.* Стаття підготовлена в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.